

ДЕРЖАВНЕ СУСПІЛЬСТВО В ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

© Романова А. С., 2015

У статті висвітлено природно-правовий підхід до розуміння сутнісних властивостей державного суспільства в природно-правовому просторі, як втілення ідеалу існування людини, на основі реалізації її природно-правової свободи та взаємної відповідальності держави і громадянина, що є запорукою збереження стабільного позитивно-правового поля, а це, своєю чергою, забезпечить цілісну гармонію природно-правового простору.

Ключові слова: право, держава, людина, правова держава, громадянське суспільство, природно-правовий простір.

А. С. Романова

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБЩЕСТВО В ЕСТЕСТВЕННО-ПРАВОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье освещается естественно-правовой подход к пониманию сущностных свойств государственного общества в естественно-правовом пространстве, как воплощение идеала существования человека, на основе реализации его естественно-правовой свободы и взаимной ответственности государства и гражданина, что является залогом сохранения стабильного позитивно-правового поля, а это, в свою очередь, обеспечит целостную гармонию естественно-правового пространства.

Ключевые слова: право, государство, человек, правовое государство, гражданское общество, естественно-правовое пространство.

A. S. Romanova

PUBLIC SOCIETY IN THE NATURAL AND LEGAL SPACE

The article deals with the natural and legal approach to the understanding of the essential features of the public society in the natural and legal space as the embodiment of the ideal of human existence on the basis of the implementation of its natural and legal freedom and mutual responsibility of the state and the citizen, that is the guarantee of maintaining a stable positive and legal field, and this will provide the complete harmony of the natural and legal space.

Key words: law, state, man, legal state, civil society, natural and legal space.

Постановка проблеми. У процесі еволюції людство вибрало державну форму існування в межах природно-правового простору. Справедливим є твердження про те, що сучасне розуміння прогресу державності висуває на перший план “людський вимір”, тобто ту якість життя людини, яку забезпечує держава. Свобода особистості, сприятливі матеріальні умови, можливість творчого

самоствердження, наявність прав – ці та інші складники “людського виміру” перетворюють його на основний критерій оцінки прогресу держави [362]. Тому одним з найважливіших завдань держави є забезпечення гармонійного існування людини в державному й позитивно-правовому полі, а також ефективного залучення її до процесів соціалізації. Для цього важливо правильно побудувати соціальну взаємодію держави і людини, адже від “правильності” такої взаємодії залежить рівень гармонійності існування людини у природно-правовому просторі та збереження його цілісності.

За таких обставин варто розглянути сутнісні властивості державного суспільства, ідеальні форми співіснування людини і держави та людини в державі, застосовуючи при цьому інтелегібельний та сенсильний підходи.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Як свідчить філософсько-правовий аналіз розуміння існування людини в державному суспільстві, зокрема, проблема свободи такого існування, сьогодні наука стоїть на рубежі нових горизонтів. Вони можуть полягати в тому, що сам тип наукових правових уявлень завдяки антропологічному підходу дає змогу вийти на нові предметні сфери і принципово нову методологію розгляду наукових проблем. Завдяки антропологічному підходу ми отримуємо в ролі предмета правового дослідження живу людину, наділену природою фізичними властивостями і якісними характеристиками духу і моральності. Це – серйозна альтернатива науковим дослідженням, котрі відштовхуються лише від формального розуміння взаємозв’язку держави і людини в межах природно-правового простору.

Слід зазначити, що цій проблемі приділяли значну увагу такі вчені, як І. Ільїн, Т. Гарасимів, О. Гришук, В. Лозовой, С. Сливка, В. Соловійов, В. Шестаков та інші.

Однак, попри велику кількість науково-дослідницької літератури із цієї тематики, вважаємо, що доцільно аналізувати сутнісні властивості державного суспільства в природно-правовому просторі, як втілення ідеалу існування людини, на основі реалізації її природно-правової свободи.

Мета статті зумовлює необхідність філософсько-правового аналізу широкого кола питань, що стосуються особливостей виникнення і розвитку державного суспільства в природно-правовому просторі.

Виклад основного матеріалу. Головне завдання і мета державного суспільства в природно-правовому просторі – це дотримання і забезпечення свободи людини. Свобода людини в державі, що є складовою природно-правового простору, – це вибір власної діяльності й активність людини, в основі якої лежать потреби, цілі й мотиви особи, зумовлені її здібностями, рівнем її розвитку і суб’єктивним баченням життєвої ситуації.

Зважаючи на те, що саме людина є головною дійовою особою в такій діяльності і саме від неї виходить активний імпульс до вільної поведінки, не можемо не зазначити, що свобода людини в державі не безмежна і певні обмеження не порушують її, а, навпаки, захищають.

Людина, реалізуючи природно-правову свободу, не може безмежно нею користуватися. Інколи в самій людині є біологічні механізми, що не допускають тих дій і вчинків у суспільстві, які не відповідають її фізичній природі. Як зазначає В. Бачинін, людина з її трансгресивною природою, з властивим їй незнищеним прагненням до розширення кордонів антропосфери, виявляє парадоксальну властивість. Вона полягає в здатності самій накладати обмеження на саму себе [1, с. 31].

Окрім того, методологія юридично-антропологічної науки орієнтує на те, що держава повинна у своїй діяльності використовувати антропологічний критерій. Суть його полягає в обліку особистісних фізичних і фізіологічних особливостей людини в повній їх єдності [2]. Зазначений критерій вимагає “проходження” рішення держави крізь призму того, наскільки такі рішення відповідатимуть невід’ємним фізичним і психічно-психологічним константам людини, її природній соціальній діяльності. Ігнорування зазначеного критерію здатне порушити життєвий “баланс” людини, поставити його в складний психофізичний і морально-психологічний стан.

Держава визначає статус, становище людини в суспільстві, фіксує особливості її існування. Це становище таке, що людина не може існувати поза державою, поза певною культурою. Однак держава також немислима без людини, бо будь-яка держава – це, по суті, колектив людей (безліч індивідів), і дії держави – це дії людини, наділеної певним статусом від імені всіх або більшості. Іншими словами, для сучасного співвідношення “держава – людина” характерна соціально-антропологічна спільність, у якій соціальною стороною виступає держава, а антропологічною – людина. Проте це не тотальне злиття людини і влади на основі ідеологічної доктрини або страху [3, с. 73]. Навпаки, сучасне суспільство вимагає такої державної інфраструктури, яка зберігає, а не пригнічує власну цінність і гідність людини. Людина, завдяки своїй біологічній природі, здатна пристосуватися до будь-якого середовища, але соціальний елемент у зазначеному аспекті передбачає вплив на світ і природу, перетворення соціального середовища і зростання соціальної свободи.

“Втримати” людину в правовому просторі держави можна за допомогою різних прийомів і способів, серед яких на перше місце не варто ставити примус чи його загрозу. Зокрема, це може бути прийняття таких нормативно-правових актів, які сама людина (суспільство) усвідомлює як важливі й необхідні; це створення таких норм, які заохочують певну поведінку, забезпечують нормальні основні соціальні умови для зростання професійної майстерності, службового зростання, навчання і розвитку людини як особистості. Залишаючись у позитивно-правовому полі навіть всупереч своєму бажанню, за відповідної коректної роботи держави людина поступово адаптується і стає гідним членом суспільства і, що дуже важливо, сама прагне до збереження балансу й позитивно-правового поля певної держави, як наслідок, і природно-правового простору.

Взаємна відповідальність держави і громадянина – єдино надійний критерій правової держави й основа збереження позитивно-правового поля, що, своєю чергою, забезпечить цілісну гармонію природно-правового простору. Адже, як бачимо, гармонійне існування “цілого”, у нашому випадку природно-правового простору, складається зі складових елементів, що, на перший погляд, є ніби й неважливими. Той же захист Батьківщини є нічим іншим, як виконанням людиною свого природно-правового обов’язку із збереження гармонії у Всесвіті, адже, якщо кожна людина на всій планеті це усвідомить, то, зберігаючи гармонію державно-правового простору кожної держави, тим самим збереже гармонію Всесвіту.

Важливо уникати тієї небезпечної тенденції, внаслідок якої суспільство перетворюється на утримання держави і в усьому залежне від неї, а отже, не впливає на рішення держави.

Свобода і відповідальність – фундамент правового статусу людини і її становлення в природно-правовому просторі як особистості, створюваний не нормами права, а характером суспільного ладу. В антрополого-юридичному сенсі набуття свободи і відповідальності людиною є “механізмом” його юридичної акультурації [4].

У такій конкретній властивості людини, як громадянська позиція, виявляємо тісне взаємодоповнення морального і правового. Разом з тим, історія знає і таку громадянську позицію, яка виражається в боротьбі проти реакційного державного устрою в ім’я природно-правових інтересів прогресивного розвитку своєї батьківщини.

Отже, громадянська позиція людини в державі – це, по-перше, здатність долати обмеженість реалізації свого права лише як особистого інтересу, а по-друге, здатність до незаангажованих рішень, які мають суспільну важливість.

Важливо, щоб людині була притаманна властивість, близька до усвідомлення обов’язку, тобто, свідомість і почуття відповідальності.

Відповідальність – це внутрішній правовий стан людини. У юридичній літературі питанням відповідальності приділено значну увагу, здебільшого позитивно-правовій відповідальності людини в державі, хоча природно-правовий аспект відповідальності людини є основою і передусє позитивно-правовій. Зокрема, позитивно-правова відповідальність – це усвідомлення позитивно-правових властивостей своїх дій (бездіяльності), співвіднесення їх з чинними законами і підзаконними актами, готовність відповідати за них перед державою і суспільством [5, с. 122]. Сутність природно-правової відповідальності полягає не лише в обов’язку дотримуватися

розпорядження правових норм, а у внутрішньому переконанні (імперативі), що реалізується в реальній правомірній поведінці, що є результатом прагнення до збереження балансу і гармонії в суспільстві [6].

Неприпустимою є орієнтація людини на антигромадські цінності. Це означає, по-перше, що і фактичною основою, і наслідком праволомної поведінки є такі негативні властивості особистості, як індивідуалізм, неповага до інтересів інших людей, нехтування нормами суспільного життя, байдужість до вибору засобів для досягнення індивідуальних цілей, уявлення про власну винятковість тощо.

Людину, що виробила в собі відповідний суспільним інтересам і зразкам комплекс правових цінностей, уявлень про зміст правових принципів, про належне і заборонене у поведінці, послідовно реалізує їх у своїй діяльності, суспільство оцінює як розвинене в правовому відношенні і таке, що розвиває свої природно-правові властивості [7, с. 54]. Така людина, зазвичай, досить легко і правильно орієнтується в життєвих ситуаціях, її вибір і поведінка мають цілеспрямований і несуперечливий характер; вона здатна критично переробляти свій і чужий правовий досвід. Це той тип людини, який є головною метою правового виховання.

Держава передовсім повинна забезпечити захист цих природних прав людини, адже, в іншому випадку, для чого вона тоді існує? За умови існування природних прав людини, і того, що вони гарантуються природним правом, цілком очевидно, що тільки певна “досконала” форма державного суспільства, що здатна поставити людину на п’єдестал у процесі розвитку цивілізації, може гарантувати людині ці права. Більше того, держава мусить витворити власну правову систему на основі таких природних (істинно досконалих) прав. Безперечно, на цьому етапі існування людської цивілізації такою державою можна вважати правову державу, суспільство – громадянським. Звичайно, ми не можемо назвати жодної країни світу, про яку впевнено скажемо – правова, а люди живуть у громадянському суспільстві, ми лише можемо сказати, що є низка держав, що максимально наближені до правових і докладають реальні зусилля щодо побудови громадянського суспільства. Але це питання знову ж таки дуже відносно і “хитке”, адже і правова держава, і громадянське суспільство як dokonаний факт – це ідеал, а досягнути ідеалу неможливо, до нього можна лише максимально наблизитися. Та й, зрештою, якби людство, припустимо, і досягнуло ідеалу у процесі власного розвитку та існування, до чого б воно мало прагнути? Мабуть, як неможливо досягнути досконалості людини, так і неможливо створити ідеального її існування, а отже, можна лише наблизитися до певної гармонії людської життєдіяльності в державі.

Варто зауважити, що людина не повинна забувати про низку обов’язків перед державою та суспільством. Обов’язки є органічними і сутнісними феноменами не лише для правового регулювання, а й для інтелігібельного і сенсильного виміру особливостей існування людини у природно-правовому просторі. Вибраний нами соціально-антропологічний підхід дає змогу висновувати, що саме взаємні обов’язки держави та людини, їх взаємозв’язок можуть слугувати реальним показником рівня природно-правового балансу співіснування людей у державі.

Держава у процесі функціонування взаємодіє зі сферою права: вони перебувають у двосторонньому зв’язку взаємодії. Хоча варто зазначити, що в деяких країнах роль держави в житті суспільства мінімальна і це вважається найважливішим досягненням демократії [8, с. 82].

Функціональна взаємодія людини і держави, безумовно, має певні позитивні моменти. Державне суспільство повинно діяти як єдиний злагоджений механізм, де дію кожного елемента завжди і в усьому можна передбачити. І саме на основі злагодженої взаємодії формуються такі впливові соціальні утворення, як громадянське суспільство і правова держава, що є ідеальними формами співіснування.

Щодо правової держави, як “середовища” гармонійного існування людини, то, не вдаючись до теорій та проблем виникнення, розвитку, а також оминаючи проблеми у підходах до термінології, зазначимо, що історія розвитку філософсько-правової думки свідчить, що для правової держави, звичайно ж, необхідно, але далеко не достатньо, щоб усі, зокрема й сама держава, дотримувались законів. Необхідно, щоб ці закони були правовими, щоб закони відповідали вимогам права і загальної, необхідної форми, і рівної міри (норми) свободи людини.

Для цього потрібна така держава, яка виходила б з принципів природного права при формуванні законів і втіленні їх у життя, та й загалом, у процесі здійснення всіх інших функцій. Отже, правова держава припускає взаємообумовлену і взаємодоповнювальну єдність панування права і правової форми організації політичної влади, в умовах якої визнаються і захищаються права і свободи людини та громадянина. Тут варто акцентувати увагу на ключовій відмінності права і закону, що полягає в тому, що закон цілком може бути не правовим, або ж, навіть, праволомним, якщо він порушує основоположні принципи права (рівність, свободу, справедливість) і якщо в ньому містяться ідеї “неповаги” до природних прав і свобод людини.

Саме тому першим принципом правового стану держави оголошується безумовне дотримання невіддільних прав і свобод людини, які є “над” будь-яким нормативно-правовим актом держави. Окрім того, навіть сама всесильна державна воля повинна бути обмежена законом. У цьому й полягає суть верховенства закону: право загальнообов’язкове для всіх.

Правова держава і громадянське суспільство повинні втілювати в собі той ідеал існування людини, при якому в неї (людини) не виникало б навіть потреби розрізнення природно-правового простору і позитивно-правового поля держави. Людина, за умови гармонійного співіснування з державою, а отже, і в державі, як характеристику держави повинна відчувати її гуманістичний характер, метою якої є забезпечити вільний розвиток людини і створити їй гідні умови життя. Щодо “гідних умов” життя людини, то цей термін має безліч трактувань і підходів. Є прихильники розуміння гідного життя людини як сукупності економічних і соціальних гарантій, а є такі, що характеризують цю категорію суто через духовно-моральні чинники. Мабуть, не варто вдаватися до крайнощів, адже, на нашу думку, саме через поєднання цих властивостей життя людини в державі можна досягнути певного стабільного стану природно-правової гармонії.

Висновок. Отже, філософсько-правове осмислення державного суспільства, свободи людини в державі як активності та свободної волі в діяльності індивіда орієнтує на дотримання обов’язків, встановлених суспільством загалом. З погляду філософії права, юридичної антропології, людина як істота природно-біологічна об’єктивно потребує зовнішніх обмежень, але на рівні координаційного спрямування і гармонійного розвитку. Водночас діяльність соціальних інститутів держави має бути спрямована на забезпечення умов розвитку свободи діяльності та самоствердження людини в просторі держави, що забезпечить самоствердження людини в загальному природно-правовому просторі. Це передбачає не тільки м’який, а інколи й вимогливий контроль за життєдіяльністю людини, введення раціональних обмежень свобод, але не свободної волі, визнання дозвільного принципу соціально-правового регулювання як одного з начал організації державного суспільства. Адже держава – це також утворення, що сформувалося у природно-правовому просторі, як і будь-яке формування. Ніщо не може існувати поза природно-правовим простором, навіть позитивне право виникло в межах і сформувалося на основі норм природного права.

1. Бачинин В. А. *Морально-правовая философия* / В. А. Бачинин. – Харьков : Консум, 2000. – 208 с.
2. Зандкюлер Х. Й. *Демократия, всеобщность права и реальный плюрализм* / Х. Й. Зандкюлер // *Вопросы философии*. – 1999. – № 2. – С. 35–50.
3. Коваль Н. В. *Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект): курс лекций* / Н. В. Коваль. – Донецк, 1998. – 192 с.
4. Каркулян Э. В. *Социальная стабильность: правосознание и гуманизм* / Э. В. Каркулян // *Первая нижегородская сессия молодых ученых гуманитарных наук*. – Н. Новгород, 1998. – С. 64–67.
5. *Філософія права : навч. посіб.* / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.
6. Сливка С. С. *Філософія права : [навч. посіб.] / Степан Степанович Сливка*. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.
7. Назарчук А. В. *Этика глобализирующегося общества* / А. В. Назарчук. – М. : Директмедиа Паблшинг, 2002. – 382 с.
8. Головка Б. А. *Філософська антропологія : навч. посіб.* / Б. А. Головка ; Нац. аграр. ун-т. – К. : ІЗМН, 1997. – 238 с.